

บทวิจารณ์หนังสือ

สาวเครือฟ้าในศตวรรษที่ 21 : มายาคติ “เพศหญิง” กับเรื่องเล่ากตัญ “แม่หญิงล้านนา”

วาทีต ธรรมเชื้อ¹

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำหลักสูตรสาขาวิชาภาษาไทย (ค.บ.)
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

บทนำ

รวมบทความเรื่อง สาวเครือฟ้าในศตวรรษที่ 21 ผลงานของ เปีย วรรณภา นักเขียนหญิงชาวล้านนาที่มีภูมิลำเนาเป็นชาวเชียงใหม่ เกิดและเติบโตท่ามกลางความเป็นเมือง ของ “คนเมืองสมัยใหม่” ตลอดช่วงระยะเวลาการใช้ชีวิตของนักเขียนหญิงผู้นี้ได้รับอิทธิพลจากสภาพสังคมล้านนาที่เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ภาวะสมัยใหม่ “เปีย วรรณภา” สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี จากมหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก และสำเร็จการศึกษาปริญญาโท จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทั้งยังทำงานอยู่ในบริษัท สัญชาติอเมริกันและออสเตรเลีย ในขณะเดียวกันเปีย ยังเป็นคอลัมนิสต์ให้หนังสือพิมพ์ ท้องถิ่นของเชียงใหม่ด้วย ผลงานของเปียเล่มนี้ให้ภาพของสังคมเชียงใหม่ที่เปลี่ยนไป

อย่างมีพลวัต กล่าวคือ ผลงานของเปียโซจักและบรรยาการของเชียงใหม่ในช่วงปี พุทธศักราชที่ 2500-2560 เป็น 60 ปีที่ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของภาพผู้หญิงล้านนา หรือ “แม่หญิง” เชียงใหม่ที่ต่างไปจาก “ผู้หญิงเหนือ” ที่รัฐสยามได้นำเสนอ ทั้งในแง่ของ บทบาทและชื่อเรียกเรื่องต่าง ๆ ที่เปียโซจักได้นำเสนอให้เห็นจากมุมมองของ “คนใน”

จาก ละครเรื่อง “สาวเครือฟ้า” สู่ ภาพจำแม่หญิงล้านนาในความทรงจำ

เมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงรับสั่งให้กรมพระนราธิปฯ ไปตัดแปลงอุปราการเรื่อง “มาดามบัตเตอร์ฟลาย” ของ พุซินี เป็นละครเรื่องแบบสยาม พระองค์ทรงมองหาผู้มี ความสามารถทางดนตรี และพื่อนรำในวัง และได้ทรงนึกถึงเจ้าดารารัศมี เนื่องจาก พระองค์จะจัดตัวแสดงในละครที่ท่านคิดแปลง คือ นายทหารเรืออเมริกันในเรื่องเดิมที่ หลงรักสาวญี่ปุ่น กลายเป็นทหารไทยที่รักกับสาวล้านนาที่มีวัฒนธรรมคล้ายเจ้าดารารัศมี ดังนั้นเพื่อให้การจัดแสดงในส่วนของท่านถูกต้องจึงได้ขอให้เจ้าดารารัศมี ช่วย ทางด้านดนตรีและพื่อนรำ ท่านได้ส่งเจ้าจอมของท่าน คือ หม่อมหลวงถ่วงศรี วรรณ มาที่ตำหนักเจ้าดารารัศมี เพื่อทำความคุ้นเคยกับดนตรีพื่อนรำและการแต่งกายของชาว ล้านนา เพื่อให้การแสดงดูสมจริงขึ้นนักแสดงหญิงนุ่งผ้าซิ่นและทำผมมวยแบบล้านนา ส่วนการแต่งกายของทหารใช้เครื่องแบบสยาม ทำให้เห็นวัฒนธรรมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ที่จริงหม่อมหลวงถ่วงเคยจัดแสดงเรื่อง “พระลอ” ในวิถีชาวเหนือมาแล้ว และยังแต่ง เพลงเกี่ยวกับความรักความเศร้าโศกในเรื่อง “พระลอ” ทำให้การแปลงเรื่องมาดามบัตเตอร์ฟลาย ทำได้แนบเนียนขึ้น

หลังจากละครเรื่อง สาวเครือฟ้า ได้ออกโรงเป็นครั้งแรกในพระราชวังเมื่อปี พ.ศ. 2452 การแสดงประสบความสำเร็จ เป็นที่ชื่นชอบของผู้ชม มีรายได้ 2,400 บาท ทำให้เห็นว่าผู้คนนั้นชอบสาวเครือฟ้า มากกว่าเรื่องการที่ละคร “สาวเครือฟ้า” เป็นที่นิยม อย่างแพร่หลายรู้ถึงความแตกต่างของวัฒนธรรมล้านนา ผ่านช่องทางการเมื่อครั้งที่เจ้าดารารัศมี เสด็จกลับเยี่ยมบ้านเกิดที่เชียงใหม่ครั้งเล่าถึงละครเรื่องนี้ว่าต่อสัปดาห์ที่โรงละครปริดาลัย ของกรมพระนราธิปฯ (พ.ศ. 2451) เจ้าดารารัศมีได้รับพระราชหัตถเลข จากพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2452 ตรัสว่า

“พูดถึงความคลั่งไคล้ ข้าราชการก็มีความคลั่งไคล้ในละครเพลงของนราธิปฯ ตั้งแต่เจ้านายจนถึงบ่าวผู้ชายที่ไม่ได้ชมเรื่อง นางสาวบัตเตอร์ฟลาย ก็ารู้สึกหงุดหงิด ขึ้นอยู่กับว่า นราธิปฯ จะจัดแสดงอีกหรือไม่ ถ้าจัดผู้เข้าชมจะมีมาก เมื่อคราวที่แล้วฉันไปชม ได้เห็นผู้เข้าชมไม่เกิน 500 ถ้าจัดแสดงในวังที่นั่นจะไม่เพียงพอ ถ้าจัดภายนอกก็จะเก็บเงินได้มากกว่า 10,000 บาท นราธิปฯ ถึงกับอุทานออกมาว่า เป็นเพราะบุญบารมีของพระเจ้าอยู่หัว”

(รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน, 2559: 256)

สาวเครือฟ้า เป็นความสำเร็จที่มากที่สุดของพระองค์นราธิปฯ และเป็นประวัติการณ์ของโรงละครปริศาลัยในพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 5 ถึงเจ้าดารารัศมีอีกฉบับหนึ่ง มีใจความว่า

“ดูเหมือนว่า ผู้คนนั้นชอบสาวเครือฟ้ามากกว่าเรื่องอื่น ๆ ถึงกับส่งจดหมายทางไปรษณีย์ขอให้จัดแสดงอีก”

(รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน, 2559: 256)

การที่ละคร “สาวเครือฟ้า” เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายออกไปถึงภายนอกพระราชวัง ทำให้สังคมกรุงเทพฯ ได้รับบันทึกตามแบบอย่างของสังคมตะวันตก ขณะเดียวกัน ความสำเร็จของละครเรื่องนี้ ทำให้เจ้าดารารัศมีทรงทราบถึงข้อดีของชนชั้นสูงสยาม ความแตกต่างที่น่าสนใจของวัฒนธรรมล้านนา กับสยาม หลังจากที่เจ้าดารารัศมี ได้ทำทุกอย่างที่พระตำหนักของท่านในพระบรมมหาราชวัง เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมล้านนา ความสำเร็จของสาวเครือฟ้ากับผู้ชมในกรุงเทพฯ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าวัฒนธรรมล้านนา มีผลทางเศรษฐกิจด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่า ละครเรื่องสาวเครือฟ้านี้เองเป็นจุดเริ่มต้นของภาพจำหญิงล้านนาของชาวสยาม ซึ่งแตกต่างไปจาก

ภาพหญิงล้านนาจากเรื่องพระลอและขุนช้างขุนแผนอย่างสิ้นเชิง ภาพจำของหญิงล้านนาถูกจินตนาการจากการเรียนรู้จากพระตำหนักพระราชยาเจ้าดารารัศมีในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งเป็นภาพของหญิงสาวสวมเสื้อแขนกระบอก นุ่งซิ่นกลมมเท้าเกล้าผมมวยเหน็บดอกไม้ กิริยาท่าทางอ่อนช้อย และมีสำเนียงเสียงพูดที่เนิบนาบ เชื่องช้า และยังให้สมญานามหญิงล้านนาในความทรงจำว่า “เอื้องล้านนา” อันหมายถึงหญิงล้านนาที่มีรูปร่างหน้าตางดงาม และกิริยาจาเรียบร้อยเป็นหญิงสาวที่เพียบพร้อมนั่นเอง

ความสำเร็จของสาวเครือฟ้า นั้น ยังส่งอิทธิพลมาถึงกลุ่มนักเขียนที่เขียนงานประเภทไพรัชนิยาย (Exotic novel) คือ นิยายที่มีเนื้อเรื่องความรักของชายหญิง โดยใช้ฉากและบรรยากาศต่างแดน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องชู้ฟ้าดินสลาย ตำนานรักวังบัวบาน ภาพจำของสาวเครือฟ้ายังผลิตซ้ำในนวนิยายและบทเพลงสมัยใหม่อย่างศิลาฉิม เจ้านาง เมื่อดอกกรักบานและรอยไหม เป็นต้น นับได้ว่า สาวเครือฟ้าเป็นแม่แบบของภาพจำของหญิงล้านนาที่สยามประเทศได้สร้างขึ้นให้แก่ล้านนา

“สาวเครือฟ้าในศตวรรษที่ 21” : การโต้กลับทางวัฒนธรรม

“พอเพื่อนชาวภาคกลางจากพิษณุโลกบอกฉันเรื่องที่ว่า ผู้คนจากบ้านเขมมองว่าผู้หญิงทางเหนือเป็นคนขี้เกียจเอาแต่แต่งตัวสวย...” (สาวเครือฟ้าฯ, 2557, น. 63) จากคำกล่าวข้างต้นทำให้เห็นว่า ทัศนคติของคนภาคกลางต่อหญิงสาวล้านนานั้นเป็นไปในทางที่ไม่ดีมากนัก เปีย วรรณภา ใช้พื้นที่จากรวบบทความเรื่องสาวเครือฟ้าชี้ให้เห็นถึงขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมชาวล้านนาอย่างหนึ่งว่า “แม่ศรีเรือน” ซึ่งเป็นขนบสตรีสยามนั้นแตกต่างไปจาก “แม่หญิงคนเมือง” อย่างสิ้นเชิง

คตินิยมที่แม่หญิงล้านนามีอาจกระทำใน “อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน”

เปีย วรรณภา ได้นำเสนอความแตกต่างระหว่างคติสตรีชาวล้านนาและชาวสยามในแง่ของการอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน ดังความว่า

คนแถวบ้านเธอจะออกอาการเหยียด ๆ ขึ้นมาทันใด หากบ้าน
ไหนได้สะกิดเป็นผู้หญิงทางเหนือเพราะผู้หญิงเหนือที่ไปอยู่บ้าน
เธอนั้นไม่รู้จักอยู่กับเห่าเผ้ากับเรือน ไปเที่ยวบ้านโน้นบ้านนี้ไป
ทั่ว คนชาวบ้านเขาก็ติฉินนินทาเอาได้

(สาวเครือฟ้า, 2557, น. 56)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในทรศนะในแง่ลบต่อหญิงล้านนา นั้นมาจาก
ขาดความเข้าใจบริบททางวัฒนธรรมล้านนา กล่าวคือ การที่หญิงล้านนา ไม่อยู่กับเห่า
เผ้ากับเรือนนั้น เนื่องมาจากบทบาทของหญิงล้านนาที่ทับซ้อนกันระหว่าง “แม่” และ
“เมีย” กล่าวคือ ในฐานะของการเป็น “แม่” จะต้องเป็นทั้งแม่ของลูกและเป็นแม่เรือน
กิจการภายในบ้านต่าง ๆ ก็ต้องทำได้อย่างไม่ตกบกพร่อง ในขณะที่เดียวกันก็ต้องอยู่ใน
ฐานะ “เมีย” คือ ต้องช่วยกิจการงานของคู่ครองในด้านการเข้าสังคม ดังที่เปีย วรรณ
กล่าวว่า

ผู้หญิงทางเหนือต้องออกไปทำมาหากินเลี้ยงตัวและเลี้ยงลูก
ยามที่ไม่ได้ออกไปทำมาหากินที่ไหนก็ต้องรู้จักออกไปเยี่ยมคน
ชาวบ้านอื่นเขา

(สาวเครือฟ้า, 2557, น.56)

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การเข้าสังคมของหญิงล้านนาไม่เพียงแต่จะเป็นการ
แบ่งเบาภาระงานของคู่ครองแล้ว ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวด้วย
เช่นกัน จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้จึงทำให้เห็นภาพของหญิงล้านนาที่ต้องทำงานทั้งในบ้าน
และนอกบ้าน

ในบทความ Working Woman อาจเป็นคำตอบที่ชัดเจนที่สุดของเปีย วรรณถึง
ชนบทสตรีล้านนาอย่างหนึ่ง คือ งานในบ้านก็ต้องทำและงานนอกบ้านก็ต้องดูแล โดย
นักเขียนได้พรรณนาถึงชีวิตวัยเยาว์ที่เห็น “แม่” ทำงานทั้งในบ้านและนอกบ้าน กล่าวคือ
หญิงล้านนาจะต้องออกไปทำนาและยังต้องกลับมาจัดการเรื่องในบ้าน เช่น อาหารการ
กินของลูกและสามี ดังที่ผู้เขียนได้บรรยายภาพการทำงานของแม่ว่า

ถึงแม้การทำงานจะกินเวลาทั้งหมดเพียงไม่ถึงครึ่งปี แต่ภาพที่แม่ต้องตื่นแต่ก่อนรุ่งสาง ออกไปไร่ไปนาแต่ก่อนไก่โห่ และกลับมาบ้านหลังจากที่จวนเริ่มโผล่พื้นฟ้าแล้ว เพื่อที่จะมาจัดการเรื่องการปลงไฟข้าว และการทำอาหารการกิน ก่อนที่พ่อจะกลับมา กินข้าวราวเจ็ด โมงกว่านั้นกลายเป็นกิจวัตรประจำวันที่ฉันทันชิน มาตลอดช่วงวัยเด็ก

(สาวเครือฟ้าฯ, 2557, น. 78)

กิจวัตรดังกล่าวไม่เพียงแต่เป็นวิถีชีวิตเท่านั้น แต่กลายเป็นอัตลักษณ์ของหญิงล้านนาที่ต้องจัดการทั้งเรื่องในบ้านและเรื่องนอกบ้าน ภาพลักษณ์ของหญิงล้านนาจึงเป็นคนที่ทำงานอยู่ตลอดเวลา ดังที่นักเขียนกล่าวสรุปภาพของหญิงล้านนาไว้ว่า

แม่กลายเป็น *working woman* คนแรกที่ฉันทันชิน เป็น *working woman* ที่ทำงานหนักมาโดยตลอด เช่นเดียวกับผู้หญิงชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้าน วิถีชีวิตที่หมุนเคลื่อนไปด้วยการทำงานหนัก ควบคู่ไปกับการที่ต้องดูแลเลี้ยงดูลูกพี่ไปด้วย ดูเป็นเรื่องธรรมดาไม่ใช่สำหรับแม่ฉันทันเท่านั้น แต่เป็นเรื่องธรรมดาสำหรับผู้หญิงชาวบ้านทุกคนที่บ้านฉันทัน ทุกครั้งที่ได้ยินหรือได้เห็นคำว่า *working woman* ฉันทันจะนึกถึงแม่และผู้หญิงเหนือทุกคน

(สาวเครือฟ้าฯ, 2557, น. 80)

และการสรุปภาพหญิงล้านนาเช่นนี้ก็เป็นการโต้กลับภาพจำหญิงล้านนาแบบสาวเครือฟ้าและตำนานวังบัวบานที่เห็นได้ชัดเจนว่า แม่หญิงล้านนาไม่ได้อ่อนแอ และจัดการชีวิตไม่ได้ แต่กลับเป็นทางตรงกันข้ามที่ แม่หญิงล้านนาเป็นผู้ที่เข้มแข็งและจัดการทุกอย่างทั้งในบ้านและนอกบ้านอย่างมีประสิทธิภาพ

ปัจเจกทางวัฒนธรรมการกินของชาวล้านนาใน “ล้อมวงกินข้าว”

ในบทความเรื่อง ผู้หญิงเหนือไม่มานั่งบริการหรือก กล่าวถึง วัฒนธรรมการรับประทานอาหารของชาวล้านนาที่มีลักษณะต่างคนต่างกิน พอใจจะจิ้มแกงหรือตักอาหารถ้วยไหนมากกว่าอย่างอื่น ก็ต่างคนจัดการเองไปตามความชอบของตัวเอง (สาวเครือฟ้าฯ, 2557, น. 60)

แม้ว่าวัฒนธรรมการรับประทานของชาวล้านนาจะเป็นแบบร่วมโต๊ะอาหารเดียวกัน แต่ก็เปิดโอกาสให้เลือกรับประทานเฉพาะที่ตนเองชอบได้ นักเขียนได้พรรณนาขั้นตอนการรับประทานอาหารอย่างเป็นลำดับว่า ผู้รับประทานจะใช้มือปั้นข้าวเหนียว เลือกอาหาร แล้วรับประทาน เมื่ออิ่มแล้วก็ตักน้ำจากหม้อน้ำดื่ม จากขั้นตอนดังกล่าวนี้เห็นได้ว่า การรับประทานอาหารของล้านนาเป็นเรื่องอัตวิสัย ดังนั้น นักเขียนจึงกล่าวโดยสรุปว่าไม่จำเป็นต้องบริการใคร นั้นหมายความว่า ชาวล้านนาไม่จำเป็นต้องตักอาหาร หรือบริการน้ำดื่ม วัฒนธรรมการกินเช่นนี้จึงทำให้ภาพลักษณ์ของแม่หญิงล้านนาที่ร่วมโต๊ะอาหารจากคนต่างวัฒนธรรมเข้าใจว่า เป็นคนไร้น้ำใจ ไม่คอยบริการอาหารและน้ำดื่มอย่างชาวภาคกลาง ดังที่นักเขียนได้กล่าวถึงความในใจว่า

ถึงได้พูดตำหนิฉันอย่างไม่เกรงใจต่อหน้าเพื่อนคนอื่น ๆ อีกนับ
คนเข้าวันหนึ่งว่า ทำไมฉันไม่รู้จักดูแลเตรียมน้ำเตรียมข้าวให้เขา
กับเพื่อน ๆ คนอื่นเอาเลยยามที่นั่งกินข้าวด้วยกัน

(สาวเครือฟ้าฯ, 2557, น. 62)

จากคำกล่าวนี้ทำให้เห็นว่าภาพลักษณ์ของหญิงล้านนาที่มีความบกพร่องในฐานะ “เมีย” นี้เกิดจากความแตกต่างทางวัฒนธรรมการร่วมโต๊ะอาหาร อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นว่า ภาพจำของหญิงล้านนาของชาวภาคกลางที่ดูเข้มข้อย่อนหวานและเต็มไปด้วยจิตใจแห่งบริการนั้นไม่เป็นจริง นักเขียนยังแสดงถึงความเป็นปัจเจกในการร่วมโต๊ะอาหารด้วยว่า

มีมือมีตีนเหมือนกันนี้หว่า จักการกันเองสิ ฉันยังไม่ต้องให้ใครมาคอยเตรียมอะไรให้เลย

(สาวเครือฟ้าฯ, 2557, น. 62)

การโต้กลับนี้ไม่เพียงแต่ลบภาพจำเรื่องจิตบริการในโต๊ะอาหารของหญิงล้านนาเท่านั้น แต่แสดงถึงการยืนหยัดต่อวัฒนธรรมการกินของชาวล้านนาด้วยว่า “การกินการใช้เป็นเรื่องของปัจเจก” นั่นเอง

“แม่หญิง” การต่อสู้กับสังคมสมัยใหม่และการโหยหาอดีต

ผลงานของเปีย วรรณาทั้งสองเล่มเขียนขึ้นภายใต้บริบททางสังคมล้านนาสมัยใหม่ กล่าวคือ เป็นบริบททางสังคมล้านนาเมื่อรวมเป็นประเทศไทยแล้ว งานเขียนทั้งสองเล่มแม้ว่าจะได้รับการตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2557 และ พ.ศ. 2562 ตามลำดับนั้น แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่า เป็นการเล่าเรื่องของล้านนาในช่วงทศวรรษ 2500 – 2560 ซึ่งสภาพสังคม เศรษฐกิจและการเมืองการปกครองนั้นอยู่ร่วมสมัย “ความเป็นไทย” อิทธิพลของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจึงส่งผลกระทบต่อบริบททางสังคม อย่างน้อยที่สุดคนก็เขียนเองก็เกิดและเติบโตอยู่ภายใต้อิทธิพลทางสังคมเช่นนี้ ดังนั้น ฉากและบรรยากาศภายในผลงานจึงได้รับอิทธิพลจากบริบททางสังคมดังกล่าว รวมทั้งอุดมการณ์ทางเมืองด้วย

“เชียงใหม่” ในฐานะ “ศูนย์กลางของสังคมล้านนาสมัยใหม่”

ในทางประวัติศาสตร์ล้านนาแล้ว เมื่อเกิดการผนวกดินแดนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา อาณาจักรล้านนาก็ถูกลดบทบาทลงเป็นมณฑลพายัพ โดยสยามประเทศจะส่งข้าราชการมาปกครองร่วมกับเจ้าครองนคร และเมื่อเจ้าครองนครได้ถึงแก่พิราลัยลงจะไม่ตั้งเจ้าครองนครองค์ใหม่ขึ้น ซึ่งเป็นการสลายอำนาจของล้านนาลง ครั้นเมื่อพลตรีเจ้าแก้ววันรัฐถึงแก่พิราลัย นครเชียงใหม่จึงกลายเป็นจังหวัดหนึ่งของภาคเหนือในประเทศไทย อย่างไรก็ตามเมื่อพลโทเจ้าจักรคำคณาทร เจ้าหลวงองค์สุดท้ายของนครลำพูนถึงแก่พิราลัยจึงนับว่า ระบบเจ้าปกครองนครในล้านนาลิ้นสุดลงอย่างถาวร และเข้าสู่ยุคการบริหารประเทศโดยใช้

ระบบประชาธิปไตย ซึ่งมีการแบ่งอำนาจจากส่วนกลางมาในรูปแบบของ “ผู้ว่าราชการจังหวัด”

แม้ว่า อาณาจักรล้านนาจะถูกผนวกกับประเทศไทยอย่างสมบูรณ์แล้ว แต่ในแง่ของสังคมและวัฒนธรรมนั้น ล้านนายังคงมีส่วนที่รักษา ดำรง และปรับเปลี่ยนอย่างมีพลวัต เมื่อพ.ศ. 2504 ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ได้กำหนดแผนยุทธศาสตร์พัฒนาหัวเมือง โดยภาคเหนือมีพื้นที่ยุทธศาสตร์ คือ จังหวัดเชียงใหม่ ดังแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2507-2509) ที่กล่าวถึง การพัฒนาด้านคมนาคมทางบกโดยมีการจัดสร้างถนนทางหลวงเชื่อมต่อกรุงเทพฯและภาคเหนือรวมกว่าพันกิโลเมตร

ในขณะที่ด้านการศึกษาก็ได้มีนโยบายจัดตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งเป็นการศึกษาระดับอุดมศึกษาส่วนภูมิภาคขึ้น และได้ขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 4 ปี เป็น 7 ปี ทั้งยังเพิ่มบุคลากรการศึกษาถึง 7,500 คน (สภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, 2507) จากข้อมูลข้างต้นจึงอาจพอสรุปได้ว่า “เชียงใหม่” จึงกลายเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเมืองสมัยใหม่ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การพัฒนาดังกล่าวมาแล้วนั้น เชียงใหม่จึงกลายเป็นศูนย์กลางของ “งาน” “การศึกษา” และ “อุดมการณ์ทางการเมือง” ไปโดยปริยาย เปีย วรรณานำเสนอภาพสังคมล้านนาสมัยใหม่บนกระแสดารแห่งการพัฒนานี้

“การศึกษา” : การระดับคุณภาพชีวิตของหญิงล้านนา

ในรวมบทความเรื่องสาวเครือฟ้า นั้น นักเขียนได้เล่าถึงการยกระดับคุณภาพชีวิตด้วยการศึกษา กล่าวคือ นักเขียนเล่าถึงความพยายามที่จะต้องออกจากสังคมล้านนาชนบทโดยใช้ “การศึกษา” เป็นบันไดที่ก้าวให้ชีวิตมีคุณภาพที่ดีได้ ดังที่นักเขียนเล่าว่า

หลังจากที่โตมาในสภาพที่ต้องคลุกดินคลุกฝุ่น ปากกัดตีนถีบ
เรียนจบโรงเรียนวัดแล้ว ฉันก็ขยับไปเรียนที่โรงเรียนมัธยมสัน
กำแพง ก่อนที่จะเข้าไปเรียนในตัวเมืองเชียงใหม่ในช่วงมัธยม
ปลาย ระหกระเหินจากเชียงใหม่ไปเรียนต่างจังหวัดซะสี่ปี

(สาวเครือฟ้า, 2557, น. 36)

การศึกษาทั้งสามระดับ คือ ประถมศึกษา มัธยมศึกษาและอุดมศึกษาของเป็ยวรรณานันเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของหญิงล้านนาเป็นที่น่าพอใจในระดับหนึ่ง ดังที่นักเขียนกล่าวถึงความพึงพอใจต่อ “งาน” ที่ได้ทำว่า

ฉันก็ยังยินดีกลับมาทำงานทำที่เชียงใหม่ และมีความสุขกับ
เงินเดือนน้อยนิด และกับการใช้ชีวิตง่าย ๆ สบาย ๆ ในเมืองเล็ก
ของบ้านเกิด

(สาวเครือฟ้าฯ, 2557, น. 36)

ในทรศนะของนักเขียนยังพบอีกว่า การศึกษานั้นส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของเธอด้วยเช่นกัน กล่าวคือ การศึกษาแบบส่วนกลางนั้นทำให้นักเขียนได้เรียนรู้สังคมสมัยใหม่ ตัวอย่างที่เด่นชัด คือ การสาธารณสุขสมัยใหม่ เมื่อในบทความที่ชื่อว่า ปีกบ้าน นักเขียนกล่าวถึงการกลับมาอยู่บ้านนอกในอำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อครั้งที่กำลังตั้งครรภ์ หลังจากคลอดลูกแล้ว แม่ของเธอใช้วิธีปฏิบัติต่อทารกตามแบบวัฒนธรรมล้านนาดั้งเดิม ซึ่งทำให้นักเขียนไม่เห็นด้วยเนื่องจากขาดความถูกต้องในแง่ของการสาธารณสุขสมัยใหม่

ก็แม่เล่นจะใช้วิธีการเลี้ยงลูกแบบโบราณที่เคยเลี้ยงคุณน้ากับน้อง
ตั้งแต่สมัยที่แถวบ้านเรายังไม่มีมามาหมูเข้าไปขายมาใช้กับการ
เลี้ยงหลานในยุคเข้าสู่ปีที่คน ไทยมีบริการอยู่ไฟลิวอร์รี่กันแล้ว

(สาวเครือฟ้าฯ, 2557, น.37)

ตัวอย่างดังกล่าวทำให้เห็นว่าทรศนะเกี่ยวกับการสาธารณสุขที่เปลี่ยนไปนั้น มาจากผลของการศึกษาแบบสมัยใหม่ และอีกปัจจัยหนึ่ง คือ สังคมไทยสมัยใหม่ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อพื้นที่ชนบทของล้านนา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ล้านนากลายเป็นพื้นที่ชนบทของประเทศไทยหลังจากถูกผนวกรวมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย และ

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามแนวทางของสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาตินั้นก็ส่งผลถึงการพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวด้วย

“เชียงใหม่” : พื้นที่ปะทะสังสรรค์ระหว่าง “วิถีเดิม” และ “วิถีสมัยใหม่”

ในรวมบทความเรื่องนี้ของเป็ย วรรณชาติชวนเห็นการปะทะระหว่างวิถีเดิมและวิถีใหม่ในสังคมล้านนาสมัยใหม่ ข้อถกเถียงที่นักเขียนได้นำเสนอ คือ วิถีชีวิตแบบเดิมที่ไม่สอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังเห็นได้เรื่องเล่าเกี่ยวกับ “แม่” และ “ฉัน” ที่มีความเห็นที่แตกต่างกันทางความคิด ในขณะที่แม่ต้องการให้ลูกผู้หญิงเป็นเหมือนกับตนเอง คือ ทำงานบ้านและทำนา ส่วนฉันนั้นกลับมองข้ามสิ่งเหล่านั้นเพราะมองว่าวิถีชีวิตเดิมนั้น ไม่สามารถก้าวข้ามความทุกข์ยากของการดำรงชีวิตไปได้

*ความที่เป็นผู้หญิงชาวบ้านเต็มร้อย ทั้งพ่อแม่ตัวและพ่อแม่ผัว
เป็นชาวไร่ชานากันหมด วิถีคิดและวิถีปฏิบัติของแม่จึงไม่ต่าง
ไปจากคนรุ่นปู่ย่าเท่าไรนัก คือ เห็นว่าการเอาหัวเอาเมีย
ตั้งแต่อายุยังน้อย แล้วรีบมีลูกเป็นเรื่องธรรมดา...*

(สาวเครือฟ้า, 2557, น. 71)

แต่ “ฉัน” กลับมองว่า การศึกษาจะทำให้หลุดพ้นวงวนชีวิตเช่นนี้ได้และได้ตัดสินใจเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา แม้ว่าฉันก็ไม่ได้กล่าวถึงการปะทะในแง่นี้ อย่างชัดเจนแต่นักเขียนก็ชี้ให้เห็นว่า การก้าวข้ามเรื่องนี้เป็นเรื่องยากในสังคมชนบทของล้านนา ดังที่นักเขียนใช้คำว่า

มึงจะเรียนไปทำไม โตเป็นสาวมึงก็เอาหัวแล้ว

(สาวเครือฟ้า, 2557, น. 88)

การก้าวข้ามมโนทัศน์เรื่องการมีครอบครัวเพื่อเพิ่มแรงงานภายในบ้านแบบชาวชนบทของล้านนานั้นเป็นเรื่องที่ยากแม้ว่านักเขียนจะพยายามพิสูจน์ตนเองว่า สามารถ

เลี้ยงตนเองได้จากการหารายได้ตั้งแต่เรียนชั้นมัธยมศึกษา แต่นักเขียนก็ยังคงใช้ความอดกลั้นต่อชนบจาริตถึงกับ

ถ้าแม่ไม่ห้ามให้เรียนต่อแล้วฉันไม่เหลือขอแอบตามเพื่อนไป
สอบเข้าเรียนที่โรงเรียนมัธยมประจำอำเภอสันกำแพงจนสอบได้
กับเขา ป่านนี้ฉันจะเป็นยังไงบ้างนะ

(สาวเครือฟ้า, 2557, น. 90)

คำว่า “เหลือขอ” นี้สะท้อนให้เห็นถึงการขัดต่อชนบจาริตของล้านนาอย่างชัดเจน การเป็นคนเหลือขอนั้นไม่เพียงแต่เห็นถึงความขัดแย้งอย่างรุนแรงเท่านั้น แต่ยังทำให้เห็นถึงการขัดต่อข้อบังคับของครอบครัวด้วย แต่อย่างไรก็ตาม รวมบทความเล่มนี้ก็ชวนให้เห็นถึงการประนีประนอมระหว่างแม่กับฉันอย่างต่อเนื่อง “เหตุผล” และ “การเอาตัวรอด” น่าจะเป็นวิธีการประนีประนอมระหว่างความคิดเก่าและความคิดใหม่ได้เป็นอย่างดี “ฉัน” พยายามเปิดใจต่อวิถีเดิมว่า *ไม่ใช่ว่าฉันจะไม่ยอมรับรืดเก่ารอยเคิมเอาเลย* (สาวเครือฟ้า, 2557: 37) ดังนั้น “แม่” จึงต้องใช้เหตุผลที่ฉันยอมรับได้และในขณะเดียวกันแม่ก็ต้องเปิดใจรับฟังเหตุผลของคนสมัยใหม่เช่นเดียวกัน

ยังใจฉันก็รับมาปฏิบัติไม่ได้ ก็ต้องค่อย ๆ บอก ค่อย ๆ อธิบายให้
แม่ฟังซึ่งท้ายที่สุดแล้วแม่ก็ต้องยอมรับและเข้าใจเหตุผลของคน
สมัยใหม่

(สาวเครือฟ้า, 2557, น. 37)

อีกส่วนหนึ่งที่ทำให้แม่ยอมรับต่อวิถีใหม่ คือ การเอาตัวรอด ถึงแม่จะยินดีที่ฉันได้งานทำช่วงปิดเทอม...ปีนี้นอกจากจะไม่มีคำพูดใด ๆ จากแม่ให้ฉันได้ยิน ฉันยังแอบได้ยินที่ ๆ น้า ๆ ชมฉันว่าให้แม่ฟังทำนองว่า “มันทำงานดี” (สาวเครือฟ้า, 2557, น. 90) การเอาตัวรอดด้วยการมีงานทำจึงคลายความกังวลของแม่ได้เป็นอย่างดี รายได้ก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ทำให้ฉันสามารถต่อรองกับวิถีเดิมได้

แล้วความสุขแรกที่ฉันได้รับจากการสร้างบ้านหลังนี้คือ การที่ไม่ต้องเป็นหนี้แม่แต่บาทเดียว ถึงแม้ว่าการสร้างบ้านครั้งนี้จะทำให้เงินเก็บจากการทำงานมาหลายปีของฉันหมดไป... ส่วนคนที่ดูแลควบคุมการก่อสร้างบ้านนั้น ถึงฉันจะไม่ได้ชมต่อหน้าให้ได้ยิน... และเสร็จในเวลาที่รวดเร็วที่สุดอย่างที่ฉันต้องการเรื่องแบบนี้ แม่ฉันถนัดอยู่แล้วค่ะ

(สาวเครือฟ้า, 2557, น. 43-44)

ความสำเร็จของการสร้างบ้านใหม่นั้นย่อมเป็นการแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของฉันได้เป็นอย่างดีว่า สามารถที่จะดำรงชีวิตในสังคมสมัยใหม่ได้ ยิ่งไปกว่านั้น การให้แม่เป็นผู้ควบคุมก่อสร้างทั้งดูแลค่าใช้จ่ายด้วย ยิ่งตอกย้ำถึงความสำเร็จว่าฉันสามารถหาเงินมีรายได้เลี้ยงชีพและพิสูจน์ให้เห็นว่าวิถีใหม่นั้นเหมาะสมต่อสังคมล้านนาสมัยใหม่ด้วย

“เชียงใหม่” ในวันวาน

ท่าทีของนักเขียนอย่างหนึ่ง คือ การโหยหาวิถีชีวิตในอดีต โดยผู้เล่าพยายามกล่าวถึงบรรยากาศของเชียงใหม่ช่วงทศวรรษที่ 2500 ที่เชียงใหม่ไม่วุ่นวาย มีสภาพธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ จนสามารถมีกินมีใช้อย่างสบายไม่มีหนี้สิน รวมทั้งวิถีชีวิตดั้งเดิมเป็นสังคมใหญ่ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ดังที่นักเขียนกล่าวไว้ว่า

การได้มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่นับสิบ ๆ คน ขนมนมเนยที่
ได้มากินด้วยกันอร่อยไปหมดเลยค่ะ แลมกินไปเล่นไปได้อีก
ต่างหาก สูดยอคบะก้วยเตา หรือสูดยอคมะละกออีกอย่างหนึ่ง
ล่ะค่ะ

(สาวเครือฟ้า, 2557, น. 116)

หรือแม้แต่สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปก็ชวนให้หวนคิดถึงท้องถิ่นแบบสมัยโบราณด้วย “ไปทางไหนก็เจอแต่ควาย ๆ ๆ” กลายเป็นความคิดที่ว่า ทำไมเดี๋ยวนี้ไม่มีใครเลี้ยงควายกันเลยซักตัวหนอ (สาวเครือฟ้า, 2557, น. 128) ภาพบรรยากาศของเชียงใหม่ในอดีตถูกแปรผันไปตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป รวบรวมความเลื่อมนี้จึงเป็นพื้นที่ที่ให้นักเขียนได้ย้อนรำลึกถึงเชียงใหม่ในอดีต และได้พินิจวิถีชีวิตดั้งเดิมอีกครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตามนั้น การพินิจพิจารณาภาพในความทรงจำแต่นักเขียนก็มีมีท่าทีที่จะยอมกลับไปสู่วิถีดั้งเดิม ใ้เรื่องที่จะมาใช้เหตุผลที่ว่า “เป็นว่าป่าดี” มาใช้กับทุกข้อห้ามแบบไม่มีคำอธิบายต่อจากนั้นอีกแล้ว ต่อให้ไม่ดียังไง จะไม่ดีกับใครคนไหน แต่ถ้ามันดีกับฉัน แมื่ก็ต้องเทียบเหมือนกัน (สาวเครือฟ้า, 2557, น. 37) เห็นได้ชัดว่า หากให้ย้อนกลับไปใช้ชีวิตแบบเดิมนักเขียนก็ไม่ยอมกลับไปเช่นเดียวกัน ภาพของเชียงใหม่ในวันวารจึงเป็นเพียงภาพความทรงจำที่ชวนให้หลงใหล แต่ไม่อาจย้อนกลับไปใช้ชีวิตแบบเดิมได้อีก

บทสรุป

ภาพจำของสตรีล้านนาที่คนภาคกลางสร้างขึ้นนั้นมาจากบทละครเรื่องสาวเครือฟ้าของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ในรัชกาลที่ 5 และภาพนี้ถูกส่งต่อมาจากในงานเขียนแบบไพรชนิยาย ต่อมาภาพจำเหล่านี้ถูกผลิตซ้ำขึ้นทั้งนวนิยาย และเพลงลูกทุ่งร่วมสมัย เปีย วรรณานักเขียนชาวเชียงใหม่ได้พยายามให้นิยามและสร้างภาพลักษณ์ของสตรีล้านนาที่ต่างไปจากความเข้าใจเดิมของชาวภาคกลาง โดยใช้ฉากและบรรยากาศในเมืองเชียงใหม่ช่วงทศวรรษพ.ศ. 2500-2560 ภาพของสตรีล้านนาในสังคมสมัยใหม่นั้นเป็นภาพที่ได้รับอิทธิพลจากการพัฒนาหัวเมืองภาคเหนือตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในการศึกษาครั้งนี้พบว่า ภาพของสตรีล้านนาทั้งสามภาพคือ ภาพของหญิงล้านนาที่ไม่ยึดต่อขนบจารีตดั้งเดิม ภาพของหญิงล้านนาที่ได้กลับทางวัฒนธรรม และภาพของหญิงล้านนาที่ต้องทำงานทั้งในบ้านและนอกบ้าน นั้นมาจากปัจจัยสำคัญคือ การเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ที่ล้านนาได้ถูกผนวกเข้ากับประเทศไทยและ ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งประเทศ เมื่อประเทศไทยต้องพัฒนา

ประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินั้น ล้านนาซึ่งถูกลดบทบาทเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคเหนือของประเทศไทยก็ย่อมต้องได้รับผลกระทบไปด้วย เชียงใหม่จึงกลายเป็น “เมืองสมัยใหม่” ที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลง ในทางตรงกันข้าม เชียงใหม่ก็เป็นพื้นที่ที่ทำให้ชาวล้านนาหวงคิดถึงอดีตได้เช่นกัน การเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรมเช่นนี้เอง สตรีล้านนาจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนตนเองด้วยเช่นกัน ดังเห็นได้จากภาพสะท้อนของผู้หญิงล้านนาผ่านงานเขียนของเปี้ย วรรณ ที่ต้องการให้เห็นคุณค่าของผู้หญิงล้านนา ให้ความเสมอภาคเรื่องการศึกษา และการใช้ชีวิตในสังคม อีกทั้งยังปรากฏอุดมการณ์ทางการเมืองอีกด้วย ดังนั้น งานเขียนของเปี้ย วรรณจึงสะท้อนภาพของสตรีล้านนาสมัยใหม่ได้อย่างชัดเจน

รายการอ้างอิง

เปี้ย วรรณ. (2557). *สาวเครือฟ้าศตวรรษที่ 21*. เชียงใหม่: บุราคูมิน.

เปี้ย วรรณ (2562). *พระราชอาของมหานครแห่งชีวิตและความมั่งคั่ง*. เชียงใหม่: บุราคูมิน.

รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน. (2549). *เจ้าดารารัศมี: พระศรีมิ่งเมืองเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ: บ้านมงคล.

สร้อยดี อ่องสกุล. (2560). *ประวัติศาสตร์ล้านนา ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นท์ติ้ง.

หทัยวรรณ ไชยะกุล. (2556). *วรรณกรรมล้านนาร่วมสมัย (พ.ศ. 2413-2550) : การสืบทอดภูมิปัญญาและการสร้างสรรค์*. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว).

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2546). *วรรณกรรมล้านนา*. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.